

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Wybrane aspekty rzetelności dziennikarskiej w Polsce i Hiszpanii - perspektywa porównawcza

Author: Damian Guzek

Citation style: Guzek Damian. (2013). Wybrane aspekty rzetelności dziennikarskiej w Polsce i Hiszpanii - perspektywa porównawcza. "Rocznik Prasoznawczy" (R. 7 (2013), s. 73-83).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wybrane aspekty rzetelności dziennikarskiej w Polsce i Hiszpanii – perspektywa porównawcza

STRESZCZENIE

Artykuł koncentruje się na wybranych aspektach rzetelności dziennikarskiej w perspektywie porównawczej Polski i Hiszpanii. Jego celem jest zestawienie wybranych aspektów praktycznego wymiaru „rzetelności dziennikarskiej” w dwóch odrębnych systemach społecznych – w Polsce oraz Hiszpanii. Na początku autor analizuje pojęcie rzetelności jako wartości etycznej oraz rzetelności dziennikarskiej, która stanowi jeden z nakazów dziennikarskiej deontologii. Po tym następuje przybliżenie kontekstu uprawiania zawodu dziennikarza w Polsce oraz w Hiszpanii. Wskazane zostają cechy specyficzne obu zbiorowości oraz ich obecna sytuacja. Kluczowym elementem artykułu jest analiza porównawcza wybranych czynników poziomu rzetelności.

Na podstawie danych z analiz zawartości mediów obu krajów na temat obrazu Unii Europejskiej i jej członków przedstawione zostają wnioski na temat różnego poziomu dziennikarskiej rzetelności, wynikające ze znaczących różnic w podejściu do źródeł informacji.

SŁOWA KLUCZOWE: rzetelność dziennikarska, etyka mediów, polscy dziennikarze, hiszpańscy dziennikarze, analiza porównawcza

Dynamiczne zmiany społeczne w warunkach ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego oraz postępy cyfrowej rewolucji nie pozostają bez wpływu na dziennikarzy mediów periodycznych. Medioznawcy dostrzegają, że profesja dziennikarska ulega znaczącym przeobrażeniom¹, które wyrażają się m.in. przyspieszeniem tempa pracy oraz brakiem ekonomicznej stabilności². W sytuacji zmieniających się warunków uprawiania dziennikarstwa tradycyjne kodeksy etyki tracą swoją doniosłą rolę. Zasady takie jak dążenie do prawdy, obiektywizm czy szacunek i tolerancja poddawane są przez dziennikarzy reinterpretacji.

Niniejszy tekst przyjmuje za swój przedmiot analizę jednego z podstawowych postulatów dziennikarskiej deontologii, jakim jest rzetelność. Zadaniem artykułu jest porównanie wybranych aspektów praktycznego wymiaru tej wartości w dwóch odrębnych systemach społecznych – w Polsce oraz Hiszpanii. Rzetelność należy do wartości wspólnych dziennikarzom obu krajów, zbadanie jej w aspekcie porównawczym posiada zatem sporą wagę.

Postawiony problem badawczy sytuuje analizę w obszarze badań nad deontologią mediów, która stanowi jeden z rodzajów etyk profesjonalnych; rozpatrywany jest jednak z wykorzystaniem badań empirycznych metodą analizy zawartości mediów.

* mgr; Zakład Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

¹ Zob. T. Goban-Klas, *Wartki nurt mediów. Ku nowym formom społecznego życia informacji*, Kraków 2011, s. 477; Z. Bauer, *Dziennikarstwo wobec nowych mediów. Historia – teoria – praktyka*, Kraków 2009, s. 44-48.

² Zob. M. Głowacki, *Dziennikarze polscy w świetle studiów porównawczych systemów odpowiedzialności mediów w Europie*, „Studia Medioznawcze” 52 (2013) nr 1, s. 35.

Artykuł posiada charakter porównawczy – dane empiryczne pochodzą z badań przeprowadzonych na trzech segmentach mediów periodycznych w Polsce i Hiszpanii³. Analiza zawartości mediów przeprowadzona była w okresie od 21 stycznia do 21 lutego 2013 r. i objęła łącznie sześć tytułów mediów o wysokich wskaźnikach czytelnictwa oraz oglądalności. W Polsce badanie przeprowadzono w oparciu o dziennik „Gazetę Wyborczą”, główne wydanie serwisu informacyjnego *Fakty* telewizji TVN oraz główny serwis informacyjny stacji radiowej RMF FM. Badanie w Hiszpanii objęło wydawany w Madrycie ogólnokrajowy dziennik opiniotwórczy „El País”, główne wydanie wiadomości w publicznej telewizji TVE1 oraz serwis informacyjny publicznej rozgłośni RNE.

Zawartość wskazanych środków przekazu została poddana analizie o charakterze jakościowym w oparciu o autorskie klucze kategoryzacyjne, w których skupiono się na obrazie Unii Europejskiej oraz jej poszczególnych krajów członkowskich. Wśród podjętych kluczy pojawiły się kategorie, których analiza pozwoliła na wnioskowanie w odniesieniu do podejmowanej w niniejszym artykule dziennikarskiej rzetelności. Dotyczyły one przede wszystkim kwestii takich, jak:

- autorstwo materiałów dziennikarskich wyrażone w inicjałach lub imionach i nazwiskach dziennikarzy;
- liczba przywoływanych źródeł informacji – czy było tylko jedno, czy więcej źródeł informacji;
- typ źródeł informacji – czy były to źródła oficjalne (politycy piastujący funkcje państwowe, urzędnicy), czy też osoby nieoficjalne (np. osoby prywatne).

Rzetelność jako wartość deontologii mediów

Niezależnie od tego, czy traktujemy etykę dziennikarską jako dyscyplinę swoistą, odróżniającą się swoim przedmiotem od etyki ogólnej, czy też za M. Ossowską znieśmy rozdział pomiędzy etyką ogólną oraz etykami szczegółowymi, rozpatrując cnotę rzetelności dostrzeżemy elementy wspólne wielu zawodom i profesjom⁴. W istocie rzetelność należy do wartości, które składają się na kanon deontologii. Okazuje się jednak, że „rzetelność” jest terminem wieloznacznym, częściej traktowanym intuicyjnie niż tłumaczonym z wykorzystaniem specjalistycznych definicji. Ponadto gdy zwiążemy rzetelność z profesją dziennikarską, okaże się, że konotacje ze sferą informacji będą determinowały jej specyficzne rozumienie. Konieczne jest zatem doprecyzowanie, jak należy rozumieć „rzetelność” oraz jej szczególny przypadek, jakim jest „rzetelność dziennikarska”. W języku mówionym częściej spotykamy się z przymiotnikiem „rzetelny” niż z rzeczownikiem „rzetelność”. Jeszcze większa dysproporcja występuje w leksykonach i słownikach języka polskiego, w których pojawia się jedynie wspomniany przymiotnik. Wskazując cechę specyficzną, oddającą istotę rzetelności, należy zatem przybliżyć dostępne nam wyjaśnienia językowe. Najkrótsze z nich podaje jedynie, że „rzetelny” to „uczciwy, sumienny”⁵. Obszerniejsze definicje „rzetelności” eksponują wy-

³ Projekt „European Union through media: true or lie?” obejmujący badania porównawcze obrazu Unii Europejskiej w polskich, hiszpańskich i rumuńskich mediach realizowany jest pod kierownictwem prof. dr María Ángeles López Hernández oraz mgra Rubéna Domíngueza Delgado z Universidad de Sevilla. W skład zespołu badawczego, który analizował tytuły w Hiszpanii, weszła również Miriam Suárez Romero z Universidad de Sevilla. Zespół badawczy analizujący tytuły w Polsce tworzyli dr hab. Ilona Biernacka-Ligęza z Uniwersytetu Opolskiego oraz mgr Damian Guzek i mgr Radosław Aksamit z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

⁴ Zob. M. Ossowska, *Podstawy nauki o moralności*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1994, s. 338-343.

⁵ *Słownik języka polskiego*, red. E. Polański, T. Nowak, M. Szopa, Katowice 2004, s. 488.

pełnianie obowiązków w określony sposób – *Nowy słownik języka polskiego* mówi o obowiązkach wypełnianych należycie⁶, natomiast *Inny słownik języka polskiego* kładzie nacisk na dobre ich wykonywanie wraz z możliwością polegania na osobie wykonującej⁷. Rzetelność nieodłącznie wiąże się zatem z wykonaniem pracy w sposób staranny, sumienny, dokładny⁸.

Spoglądając na rzetelność w perspektywie przedmiotowej, odkrywamy, że to, co jest rzetelne, w pierwszym rzędzie jest „dokładne i zgodne z prawdą”, a następnie „takie jak według nas powinno być, lub nawet większe, intensywniejsze”⁹. Słowniki etymologiczne języka polskiego podają, że „rzetelny” wywodzi się od XVII-wiecznego *źrzetelny*, czyli „przejrzysty”¹⁰, „widoczny”¹¹. Nie jest więc przesadą przyjęcie, że rzetelność oznacza dokładne i staranne wykonywanie obowiązków wraz z towarzyszącą temu świadomością, iż rezultaty pracy powinny być widoczne i transparentne. W przestrzeni komunikacji społecznej rzetelność związana jest przede wszystkim z atrybutami pracy dziennikarza. Stanowi jedną z podstaw warsztatowych, przybiera również rangę postulatu etycznego (obecna jest w większości kodeksów deontologicznych mediów)¹² oraz nakazu prawa (w ustawie Prawo prasowe pojawia się pod postacią kategorii szczególnej staranności i rzetelności).

Nie sposób przedstawić definicji, która oddaje w pełni znaczenie dziennikarskiej rzetelności, możliwe jest jednak wskazanie cech specyficznych, przybliżających jej rozumienie. Postulat rzetelności odnosi się do całego procesu powstawania informacji. Na etapie zbierania i selekcji rzetelność dziennikarska oznacza przestrzeganie reguł warsztatowych, na które składają się sprawdzenie wiarygodności źródła, weryfikacja prawdziwości informacji, lojalność wobec kolegów oraz dotrzymanie zobowiązań względem informatorów – zwłaszcza zachowanie w tajemnicy źródeł informacji.

Na etapie przygotowania materiału prasowego rzetelność oznacza stałą dyspozycję dziennikarza do oddzielania sfery faktów od komentarza, oceny, krytyki¹³, wiąże się z solidnością, obowiązkowością, konkretnością oraz odpowiedzialnością za słowo¹⁴. Natomiast w momencie publikacji rzetelność polega na trosce o odpowiedni porządek informacji, a nawet czynienie zabiegów na rzecz jej widoczności w przekazach. Nie jest to jednak zadanie łatwe: „Wymóg rzetelności informacyjnej czy wyraźne oddzielenie informacji od komentarza jest bardzo trudne, skoro swoistym komentarzem jest już sam dobór informacji, a nawet układ w ciągu informacyjnym (np. dzienniku telewizyjnym), nie mówiąc o samym sformułowaniu wiadomości”¹⁵.

Rzetelność dziennikarska polega również na poinformowaniu odbiorcy o brakach prezentowanego materiału, w tym zwłaszcza o ubóstwie źródeł czy odmowie wypowiedzi jednej ze stron sporu.

⁶ Zob. *Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Warszawa 2003, s. 891.

⁷ Zob. *Inny słownik języka polskiego P–Ż*, red. M. Bańko, Warszawa 2000, s. 535–536.

⁸ Dla odmiany w języku hiszpańskim „rzetelny” czyli *honesto* pozostaje w związku z łacińskim *honestum*, czyli „godziwy”. Niniejszy artykuł podąża tropem intuicji języka polskiego, nie ulega jednak wątpliwości, że hiszpański termin dodatkowo poszerza możliwość rozumienia samej „rzetelności”.

⁹ *Inny słownik...*, s. 535–536.

¹⁰ W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 534.

¹¹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985, s. 476.

¹² Zob. *Código deontológico Federación de Asociaciones de Periodistas de España*, Kodeks Etyki Dziennikarskiej Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich.

¹³ Zob. I. Dobosz, *Prawo i etyka w zawodzie dziennikarza*, Warszawa 2008, s. 60; M. Iłowiecki, *Pilnowanie strażników. Etyka dziennikarska w praktyce*, Warszawa 2012, s. 165.

¹⁴ J. Sobczak, *Prawo prasowe. Podręcznik Akademicki*, Warszawa 2000, s. 267.

¹⁵ M. Iłowiecki, *Pilnowanie strażników...*, s. 165.

Nakaz dziennikarskiej rzetelności podyktowany jest kilkoma znaczącymi powodami, które wpływają na postrzeganie tego zawodu jako profesji. Po pierwsze, dziennikarze posiadają dostęp do szerszej wiedzy na temat zjawisk społecznych, w tym aktualne informacje o działaniach z pola polityki. Odwołując się do słynnego zwrotu Francisa Bacona „knowledge is power”¹⁶, powiemy, że to właśnie dziennikarze rządzą uniwersum wiedzy dostępnej w mediach. Jest to o tyle ważne, że informacja produkowana i rozpowszechniana przez media periodyczne stanowi podstawę naszej wiedzy o świecie.

Po drugie, dziennikarze obcuja ze szczególnej rangi wartością społeczną, czyli informacją. B. Michalski dostrzega, że posiadają przy tym możliwość wyrządzenia komuś krzywdy, której nie sposób zatrzeć żadnym z działań naprawczych, np. sprostowaniem, przeprosinami¹⁷.

Po trzecie, sama informacja wpływa na jakość naszej demokracji oraz decyduje o stanie społeczeństwa obywatelskiego. Niestety, nie jest łatwo konstruować rzetelną informację w sytuacji, w której stosuje się dość powszechnie manipulację. Postulat mediów wolnych od różnych form cenzury wyraźnie współgra z odpowiedzialnością dziennikarzy za przekaz oraz z tym, jaka będzie treść mediów. Rzetelność dziennikarska występuje zatem w związku z innymi powinnościami w sferze komunikacji: „jest też podstawą naszych osądów tego, co się dzieje, a w konsekwencji naszych wyborów, decyzji, zachowań. Dlatego właśnie dobra informacja (mówimy o codzienności medialnej, a nie raportach ekspertów) przesądza o stanie demokracji i poziomie obywatelskiego społeczeństwa. Tymczasem niesłuchanie trudno jest konstruować rzetelną informację i niesłuchanie łatwo jest dokonywać manipulacji informacją”¹⁸.

Przedstawione argumenty na rzecz szczególnego znaczenia dziennikarskiej rzetelności znajdują potwierdzenie w polskim prawie. Art. 12 ust. 1 pkt 1 ustawy Prawo prasowe stanowi, iż „dziennikarz jest zobowiązany zachować szczególną staranność i rzetelność przy zbieraniu i wykorzystywaniu materiałów prasowych, zwłaszcza sprawdzić zgodność z prawdą uzyskanych wiadomości lub podać ich źródło”. Ustawodawca zobowiązał zatem dziennikarzy do staranności i rzetelności kwalifikowanej, tj. rzetelności niezwyklej, wyższej od normalnej¹⁹. Ten drugi w pięciostopniowej skali poziom rzetelności²⁰ oznacza, że działania dziennikarzy muszą być bardziej dokładne niż działania innych zawodów medialnych. Jak wskazuje też I. Dobosz, w sytuacji procesu, dziennikarz, który nie wypełnił nakazu szczególnej staranności i rzetelności, może zostać potraktowany przez sąd w sposób analogiczny do lekarza dopuszczającego się błędu w sztuce²¹.

J. Sobczak zauważa, że zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego szczególna staranność i rzetelność jest zaleceniem, które wskazuje sądom, jak oceniać działania dziennikarzy: „Wymóg ten zakłada każdorazową potrzebę konstruowania modelu o szczególnie surowych, wymagających kryteriach, stanowiących wzorzec, z którym porównywać należy kwestionowane zachowanie dziennikarza podczas wykorzystywania zebranych informacji”²².

Na styku nakazów prawa oraz praktyki dziennikarskiej pojawiają się znaczące rozbieżności. Chodzi o wyraźny rozdźwięk między literą prawa a rzeczywistością pracy w mediach.

¹⁶ Zob. T. Harcup, *The Ethical Journalist*, London Thousand Oaks New Deli 2007, s. 22.

¹⁷ B. Michalski, *Podstawowe problemy prawa prasowego*, Warszawa 1998, s. 83.

¹⁸ M. Iłowicki, *Pilnowanie strażników...*, s. 165.

¹⁹ J. Sobczak, *Prawo prasowe. Podręcznik...*, s. 269.

²⁰ Zob. I. Dobosz, *Prawo i etyka...*, s. 59.

²¹ Zob. I. Dobosz, *Procesy prasowe w Polsce w latach 1960-1975*, Kraków 1979, s. 109.

²² J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 409.

W kontekście problemu niniejszego artykułu różnice tego typu okazują się pomocne w zidentyfikowaniu, a następnie wyeksponowaniu kolejnych składowych dziennikarskiej rzetelności.

Po pierwsze, atrybuty dziennikarskiej rzetelności pojawiają się wraz z prawnymi wyznacznikami cytowania źródła informacji. Art. 12 ust. 1 pkt 1 Prawa prasowego zawiera alternatywę: „sprawdzić zgodność z prawdą uzyskanych wiadomości lub podać ich źródło”. Jak podkreśla I. Dobosz, dziennikarze interpretują ten zwrot jako alternatywę wyłączną: „albo podać ich źródło”. W praktyce cytują źródło, np. inną gazetę, bez uprzedniej weryfikacji prawdziwości wiadomości²³. W istocie rzetelność dziennikarska winna zawsze opierać się na sprawdzeniu prawdziwości informacji i publikacji źródła. Zwolnienie z tego obowiązku dotyczy jedynie materiałów uzyskanych z Polskiej Agencji Prasowej oraz komunikatów urzędowych.

Po drugie, o zachowaniu dziennikarskiej rzetelności możemy mówić wówczas, gdy następuje rezygnacja z niedozwolonych środków pozyskiwania informacji. Stosowanie przez dziennikarzy metod wywiadowczych (ukryta kamera, podsłuch, prowokacja, wprowadzanie rozmówców w błąd) traktowane jest z aprobatą. Działania samoregulacyjne środowiska przyzwalają na stosowanie tych metod zwłaszcza w dziennikarstwie śledczym. Nie reprezentują one jednak rzetelnego modelu tego zawodu. Dziennikarze „stawiają się ponad obowiązującym prawem w imię bliżej nieokreślonej wartości «dobra publicznego»”²⁴.

Orzecznictwo sądów wskazuje na masowość zasięgu danego medium jako powód zwiększania rzetelności. W przypadku przekazów telewizyjnych oraz tytułów prasy, które docierają do ogromnych zbiorowości, szczególna staranność i rzetelność oznacza działanie ze zwiększoną ostrożnością i gwarantuje wystrzeżenie się naruszania czyjejś czci²⁵.

Jakie zatem istnieją znaczące przesłanki, świadczące o zaniechaniu szczególnej staranności i rzetelności? J. Sobczak wymienia ich kilka: zaniechanie przez dziennikarza rozmów z wszystkimi osobami, które posiadają wiedzę na dany temat, brak stanowiska strony przeciwnej, niepełne przedstawienie kontekstu sprawy, brak weryfikacji informacji, brak krytycznej oceny zebranego materiału, brak obiektywizmu, stronniczość, tendencyjność, niedokładność²⁶.

Dziennikarstwo w Polsce i Hiszpanii

Patrząc na dziennikarstwo w perspektywie historycznej, łatwo dostrzec, że w poszczególnych krajach posiada ono odrębną naturę: raz spotykamy się z „liberalnym” modelem dziennikarstwa angloamerykańskiego, kiedy indziej mamy do czynienia z dziennikarstwem europejskim, nacechowanym rysem literackim, politycznością oraz intelektualnym zacięciem²⁷. Niniejszy artykuł skoncentrowany jest na analizie rzetelności dziennikarskiej w perspektywie porównawczej Polski i Hiszpanii. Punktem wyjścia do refleksji jest zatem ogólny stan dziennikarstwa w przywołanych systemach medialnych oraz specyficzne zjawiska, które mu towarzyszą.

Hiszpania oraz Polska reprezentują stosunkowo odmienne modele demokracji, które wiążą się również z różnicami w sferze ustawodawstwa medialnego oraz praktyki medialnej. Wspólne dla obu systemów jest jednak rozumienie dziennikarskiego profesjonalizmu. Waga tego faktu jest znacząca, jak zauważa bowiem A. Jaskiernia, nie tylko ramy prawa, lecz

²³ Zob. I. Dobosz, *Prawo i etyka...*, s. 60-61.

²⁴ Tamże, s. 62.

²⁵ Zob. J. Barta, I. Dobosz, *Prawo prasowe*, Kraków 1989, s. 46-47.

²⁶ J. Sobczak, *Prawo prasowe...*, s. 410.

²⁷ Zob. K. Williams, *Media w Europie*, Warszawa 2008, s. 85.

także standardy środowiska dziennikarskiego podczas relacjonowania bieżących wydarzeń politycznych decydują o poziome pracy mediów²⁸.

Obciążone doświadczeniami socjalizmu dziennikarstwo w Polsce posiada bogatą, chociaż zaburzoną przez zmiany ustrojowe po 1989 r. tradycję. W ostatniej dekadzie coraz częściej czerpie też z nowinek i wzorców amerykańskich²⁹. Dziennikarstwo hiszpańskie kultuwyje tymczasem silne tradycje rodzime³⁰. Co więcej, hiszpański system medialny stanowi przykład modelu spolaryzowanego pluralizmu³¹, o czym świadczy wysoki stopień paralelizmu politycznego³² utrwalony w procesie przejścia od dyktatury Franco do systemu demokratycznego. D.C. Hallin i P. Mancini piszą o tym w sposób następujący: „Z powodu braku w pełni wykształconych instytucji demokratycznych „media pełniły funkcje źródła informacji na temat strategii zmian politycznych wprowadzanych przez reformatorski rząd Suáreza oraz platformy artykulacji żądań politycznych dla nowo powstałych organizacji politycznych i związków zawodowych”. Ta nowa prasa pluralistyczna, zwana Papierowym Parlamentem (Parlamento del Papel), powstała już w otoczeniu komercyjnym, ale wciąż ważną rolę odgrywały w niej powiązania polityczne³³.

Sytuacja Polski wyglądała zgoła odmiennie. W początkach przemian ustrojowych nasz kraj – jako jeden z wielu w byłym bloku wschodnim – doświadczył tzw. „italianizacji” mediów wyrażającej się w silnych związkach ze światem polityki³⁴. O ile jednak systemy polityczne krajów śródziemnomorskich cechowała względna stabilność poziomu upolitycznienia, o tyle w Polsce należało mówić o pewnej zmienności. Model spolaryzowanego pluralizmu jako narzędzie wyjaśniania zjawisk medialnych okazał się zawodny³⁵.

Konieczne jest spojrzenie na etykę dziennikarską obu krajów w perspektywie instytucjonalnej. W Polsce możemy mówić o kilku znaczących stowarzyszeniach dziennikarskich, które skupiają przedstawicieli zawodu. Najbardziej prężne są Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, Stowarzyszenie Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej oraz Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy. Nad działalnością mediów czuwa Rada Etyki Mediów. Istnieje również szereg kodeksów deontologii mediów, które wskazują kierunki postępowania. Ponadto niektóre z instytucji medialnych wypracowały własne rozwiązania w zakresie etyki mediów – przykładem jest wprowadzany w trakcie kampanii prezydenckiej w 2010 r. Kodeks Etyki Dziennikarzy TVP³⁶.

Wypowiedzi samego środowiska wskazują jednak, że dziennikarze w Polsce mają problem z wykonywaniem pracy zgodnie z etyką i dziennikarską rzetelnością³⁷. Podstawowym powodem

²⁸ Na temat profesjonalizmu jako elementu warunkującego pracę dziennikarza zob. A. Jaskiernia, *Media masowe w demokratycznych procesach wyborczych. Standardy europejskie i uwarunkowania ich realizacji*, Warszawa 2008, s. 153.

²⁹ Najbardziej charakterystycznym przykładem jest zjawisko dziennikarskich celebrytów.

³⁰ A. Jaskiernia, *Media masowe...*, dz. cyt.

³¹ Zob. D.C. Hallin, P. Mancini, *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, Kraków 2007, s. 89.

³² Autorzy traktują paralelizm jako „stopień i charakter powiązań pomiędzy mediami i partiami politycznymi lub w szerszym znaczeniu, stopień, w jakim dany system medialny odzwierciedla główne podziały polityczne w społeczeństwie”, cyt. za: D.C. Hallin, P. Mancini, *Systemy medialne...*, dz. cyt., s. 22.

³³ Tamże, s. 104.

³⁴ A. Šolkay, *Research on Mass Media in Central/Eastern Europe and Southern Europe in Comparative Analysis*, [w:] *Comparing Media Systems in Central Europe. between Commercialization and Politicization*, red. B. Dobek-Ostrowska, M. Głowacki, Wrocław 2008, s. 31.

³⁵ A.W. Wyka, *In Search of the East Central European Media Model – The Italianization Model? A Comparative Perspective in the East Central European and South European Media Systems*, [w:] *Comparing Media Systems in Central...*, s. 67.

³⁶ Zob. <http://old.sdp.pl/wirtualne-media-o-etyce-dziennikarskiej> [dostęp: 11.06.2013].

³⁷ Zob. <http://www.wirtualnemedial.pl/artukul/jak-sie-ma-etyka-wsrod-polskich-dziennikarzy-raport> [dostęp: 11.06.2013].

tego stanu jest niewiedza na temat zasad profesjonalnego działania. Dziennikarze coraz silniej wiążą się ze sferą polityki, wynika to jednak bardziej z ich niewiedzy niż z celowego działania. Utrwalający się prymat ekonomii nad etyką również nie jest entuzjastycznie przyjmowany przez środowisko, stanowi jednak wynik decyzji wydawców, a nie samych dziennikarzy³⁸.

Na Półwyspie Iberyjskim praktyka tworzenia kodeksów etyki dziennikarskiej należy do stosunkowo młodych. Hiszpania jest jednym z ostatnich państw demokratycznych, w którym wytworzono dziennikarskie kodeksy etyczne³⁹. Jest to o tyle dziwne, że największe ze stowarzyszeń zrzeszających żurnalistów *Federación de Asociaciones de Periodistas de España* (FAPE) funkcjonuje w kraju już od 1922 r. Sytuację naświetla J.V. García-Santamaría: „W takim środowisku dziennikarze wierzą, że kryteria etyczne nie nadają się do tego, aby przenieść je do rzeczywistego funkcjonowania, mogą powodować bowiem niekonkurencyjność i prowadzić dziennikarzy do utraty pracy”⁴⁰.

Zmieniający się krajobraz mediów Hiszpanii i Polski nie może być wyjaśniany jedynie przez ekonomikę koncernów medialnych stosowaną w dobie kryzysu gospodarczego. Zwłaszcza w Hiszpanii, gdzie epoka ostrych cięć w sektorach mediów masowych nastąpiła jeszcze przed pierwszą falą kryzysu i dotyczyła głównie mediów elektronicznych. Wynikało to z narastających trudności mediów publicznych, powodowanych brakiem opłat abonamentowych. Hiszpańska telewizja publiczna jest tylko w części finansowana z krajowych i regionalnych budżetów. Resztę środków musi pozyskać, jak stacje komercyjne, z wpływów z reklamy⁴¹. W ostatniej dekadzie za sprawą postępującej konkurencji telewizja publiczna opierała swoje działania na programowej i technologicznej elastyczności. W efekcie z oferty jej ramówek zaczęły znikać treści ambitne – wypierały je programy dla szerokiej publiczności⁴². Ponadto wzrost konkurencyjności mediów wpłynął na ich przeorientowanie z zaangażowania politycznego właśnie na zaciekawienie publiczności⁴³.

Jak podaje M. Mauri, kryzys, który dotknął hiszpańskie media po 2008 r., posiada wiele cech wspólnych z sytuacją po śmierci generała Franco w 1975 r.⁴⁴ Przede wszystkim postępuje obawa o miejsca pracy w mediach. W połowie 2012 r. stowarzyszenie dziennikarzy FAPE informowało o ponad sześciu tysiącach dziennikarzy zwalnianych podczas kryzysu, zamknięciu co najmniej pięćdziesięciu siedmiu instytucji medialnych oraz znaczących cięciach w kolejnych dwudziestu trzech⁴⁵. Codziennym elementem pracy dziennikarzy stało się oczekiwanie na zwolnienie. Pogłębianie się sytuacji kryzysu sprawiło, że nastąpił spadek profesjonalizmu pracy w newsroomach oraz związany z tym gorszy poziom szkolenia młodych dziennikarzy⁴⁶.

³⁸ Zob. Tamże.

³⁹ H. Aznar, *Ética y periodismo*, Barcelona 2000, s. 61.

⁴⁰ J.V. García-Santamaría, *The crisis of investigative Journalism in Spain. The journalism practice in the Spanish accident*, „Revista Latina de Comunicación Social” 65 (2010), s. 525 [tłumaczenie własne].

⁴¹ Zob. A. Jaskiernia, *Publiczne media elektroniczne w Europie*, Warszawa 2006, s. 163-164; M. Kuś, *System medialny Hiszpanii*, [w:] *Media masowe na świecie. Modele systemów medialnych i ich dynamika rozwojowa*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 2007, s. 273-274.

⁴² Zob. R. Sajna, *Telewizja w Hiszpanii – tendencje ogólne i wymagania rynku*, „Studia Medioznawcze” 2005, nr 4, s. 122-123.

⁴³ K. Churska-Nowak, M. Kuś, *Rytuały wyborcze i media masowe w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*, Poznań 2011, s. 145.

⁴⁴ Zob. <http://www.iamcr2013dublin.org/content/journalism-crisis-and-change-spain-beginning-democracy-1975-1978-current-situation-2008-2012> [dostęp: 12.06.2013].

⁴⁵ Zob. <http://www.sfnblog.com/2012/05/02/spanish-journalists-prepare-to-protest-as-media-suffers-from-economic-crisis> [dostęp: 12.06.2013].

⁴⁶ Zob. García-Santamaría, *The crisis of investigative...*, dz. cyt., s. 517.

Analiza porównawcza wybranych aspektów rzetelności

Po wyjaśnieniu znaczenia terminów „rzetelność”, „rzetelność dziennikarska” oraz przybliżeniu kontekstu uprawiania zawodu dziennikarza w Polsce i Hiszpanii docieramy do omówienia głównego problemu podobieństw i różnic podjętego zjawiska w obu krajach. Należy zadać przy tej okazji pytanie o to, jaki jest poziom rzetelności dziennikarskiej w obu systemach oraz jakie są tego konsekwencje.

Pierwszym z elementów świadczących o poziomie rzetelności dziennikarzy jest przejrzystość autorstwa. Pojawienie się sylwetki dziennikarza na końcu telewizyjnego newsa lub podanie jego imienia i nazwiska w otoczeniu materiału prasowego decyduje o jego wiarygodności. Dziennikarz „wiarygodny” to w istocie postać, która ręczy swoim nazwiskiem za zebraną i opracowaną informację. W konsekwencji to również adresat wszelkich możliwych komentarzy czy np. żądań sprostowania przekłamań.

Dostrzegana jest znacząca asymetria przejrzystości autorstwa w materiałach hiszpańskich oraz polskich mediów. Spośród objętych badaniem materiałów prasowych z Polski zaledwie 6,38 proc. pozbawione było autorstwa, tymczasem w materiałach hiszpańskich mediów było to już 30,34 proc. Ta prawie pięciokrotna dysproporcja okazuje się jeszcze większa w poszczególnych sektorach mediów, a zwłaszcza w telewizji⁴⁷. Podczas gdy analizowane materiały TVN zawsze zawierały sylwetki dziennikarza odpowiedzialnego za całą informację, w serwisie informacyjnym hiszpańskiej TVE1 prawie co czwarty materiał nie posiadał reprezentacji.

Tabela 1. Brak autorstwa w badanych materiałach prasowych dzienników z Hiszpanii i Polski. Dane w procentach.

Sektor mediów	Hiszpania	Polska
Prasa	36,9	5,88
Radio	25,27	20
Telewizja	26,06	0

Źródło: opracowanie własne.

Brak autorstwa uniemożliwia świadomemu odbiorcy regularne śledzenie artykułów konkretnego dziennikarza w danej tematyce. Owszem, żywotność newsów jest ograniczona, a tematyka mediów nieustannie się zmienia⁴⁸, w przypadku zaistnienia u odbiorcy potrzeby, aby uzyskać kolejną informację z danej tematyki, na dodatek od dziennikarza, który jest w niej biegły, może nastąpić informacyjny deficyt. Brak autorstwa przemawia za brakiem specjalizacji ludzi mediów. Co zatem powoduje w hiszpańskich mediach tak znaczący procent materiałów bez autorów? Rodzimi badacze tamtego systemu medialnego wskazują przede wszystkim na brak poczucia solidarności z odbiorcami, niedbalstwo podczas wykonywanych czynności oraz niechęć do wiązania własnej osoby z konkretnym materiałem⁴⁹.

Następnym z czynników świadczących o stopniu profesjonalizmu oraz poziomie dziennikarskiej rzetelności jest przejrzysta prezentacja źródeł informacji (wyłączając sytuacje

⁴⁷ Zob. tabela 1.

⁴⁸ Zob. Goban-Klas, *Wartki nurt mediów...*, dz. cyt., s. 67-69.

⁴⁹ Zob. M. Ángeles López-Hernández, R. Domínguez Delgado, M. Suárez Romero, *Spanish Media Report*, Project “European Union through media: true or lie?”, Sevilla 2013 [maszynopis].

szczególne, np. dziennikarstwo śledcze). W analizowanym materiale z Polski zazwyczaj można było łatwo zidentyfikować źródła informacji – zaledwie 11,54 proc. materiałów nie wskazywało źródła. W mediach hiszpańskich, podobnie jak w przypadku autorstwa, pojawiło się więcej materiałów pozbawionych źródła (28,95 proc.). W konsekwencji odbiorcy tych mediów pozbawieni zostali możliwości oceny wiarygodności informacji. Uprawnione stają się wówczas pytania adresatów przekazów: kto stoi za daną informacją? czy nie stanowi ona jednego z wielu przejawów manipulacji opinią publiczną?

Jasność źródła informacji pozostaje w ścisłym związku ze sztuką wykorzystania wielu źródeł. Dostrzegamy tutaj potrzebę uwiarygodnienia informacji przez jej sprawdzenie w drugim niezależnym źródle. Chodzi również o realizację prawa do wypowiedzenia się każdej ze stron sporu w celu dotarcia do prawdy.

Okazuje się, że znacząca większość badanych informacji z Polski opierała się na więcej niż dwóch źródłach (50,59 proc. całości badanego materiału), a tylko 11,54 proc. na jednym. Tymczasem w Hiszpanii materiały oparte na jednym źródle wyniosły 27,77 proc. całości. Dwie trzecie badanych materiałów prasowych z Półwyspu Iberyjskiego nie wskazywało na swoje źródło lub korzystało zaledwie z jednego źródła informacji⁵⁰. Dla porównania w Polsce wskaźnik ten wyniósł niespełna jedną trzecią (23,08 proc. badanych materiałów).

Przejawem rzetelności, widocznym w momencie oceny materiałów prasowych, jest rodzaj źródeł informacji. W przypadku dziennikarstwa obarczonego niskim poziomem rzetelności informacje opierają się z reguły tylko na jednym typie źródeł, np. na źródłach oficjalnych. Identyfikację tego czynnika w podjętym badaniu zawartości umożliwiło rozróżnienie właśnie na źródła oficjalne (politycy piastujący funkcje państwowe, urzędnicy, przedstawiciele instytucji społecznych i fundacji) oraz źródła nieoficjalne (osoby prywatne). W toku analizy starano się uchwycić znaczenie obu kategorii. W efekcie okazało się, że zarówno w Hiszpanii, jak też w Polsce źródła oficjalne stanowiły zdecydowaną większość w całości analizowanych materiałów.

Należy jednak pamiętać, że specyfika tematyki analizy – wizerunek Unii Europejskiej oraz należących do niej państw członkowskich – narzucała niejako dominację źródeł oficjalnych. Stan idealny oznaczałby zatem znaczące uzupełnienie źródeł oficjalnych przez te nieoficjalne. Badanie wskazało jednak, że aż 76,92 proc. materiałów z polskich mediów opierało się w całości lub części na źródłach oficjalnych, podczas gdy w mediach hiszpańskich było to o wiele mniej (44,8 proc.).

Procent, który wystąpił w przypadku polskich materiałów, budzi swoisty dysonans. O ile bowiem wcześniejsze kategorie świadczyły o profesjonalizmie dziennikarzy, o tyle rodzaj źródeł sugeruje zawężoną perspektywę. Podjęty materiał wskazał, że tematyka dotycząca Unii Europejskiej pozostaje w polskich mediach prawie w całości zagarnięta przez polityków i instytucje państwowe. Relatywnie lepiej wygląda to w Hiszpanii, która zapewniła szerszą perspektywę. Postulat rzetelności, który wiąże się z obowiązkiem zapewnienia szerokiej perspektywy danych faktów, okazał się nie w pełni realizowany przez rodzime środki przekazu.

⁵⁰ Problem braku źródeł informacji pojawił się w również w hiszpańskich badaniach na temat tamtejszych dziennikarzy. Więcej na ten temat zob. J. Chicote Lerena, *Los enemigos del periodismo de investigación*, „Estudios sobre el Mensaje Periodístico” 12 (2006), s. 71-90.

Podsumowanie

We wspomnianych na wstępie słownikach etymologicznych języka polskiego termin „rzetelny” wywodzono z XVII-wiecznego *rzetelny*, czyli „przejrzysty”, „widoczny”. Spoglądając na wybrane aspekty rzetelności dziennikarskiej w Polsce i Hiszpanii, dostrzegamy, że stopień przejrzystości okazuje się różny. W omówionych kwestiach autorstwa oraz źródeł informacji dostrzegamy dysproporcję stopnia dziennikarskiej rzetelności z wyraźną przewagą na korzyść Polski. Czy zatem dziennikarze hiszpańscy są mniej rzetelni od swoich polskich kolegów?

Nie ulega wątpliwości, że efekty pracy hiszpańskich dziennikarzy budzą zastrzeżenia. W materiałach prasowych brakuje elementów, które dostarczają każdemu świadomemu odbiorcy subiektywnej pewności, że dana informacja została przygotowana zgodnie ze sztuką zawodu. Na efekt finalny niezaprzeczalnie wpływają warunki ekonomiczne. Hiszpania zdecydowanie bardziej nastawiona jest na utrzymanie niż polepszanie pracy. Dziennikarzy potrzeba coraz mniej. Ci, którzy utrzymują się na rynku, zmuszeni są do coraz szybszej pracy. Wzrasta ich mobilność, wraz z nią spada jednak jakość przygotowywanych materiałów.

BIBLIOGRAFIA

- Aznar H., *Ética y periodismo*, Barcelona 2000.
- Barta J., Dobosz I., *Prawo prasowe*, Kraków 1989.
- Bauer Z., *Dziennikarstwo wobec nowych mediów. Historia – teoria – praktyka*, Kraków 2009.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985.
- Chicote Lerena J., *Los enemigos del periodismo de investigación*, „Estudios sobre el Mensaje Periodístico” 12 (2006).
- Churska-Nowak K., Kuś M., *Rytuały wyborcze i media masowe w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*, Poznań 2011.
- Dobosz I., *Prawo i etyka w zawodzie dziennikarza*, Warszawa 2008.
- Dobosz I., *Procesy prasowe w Polsce w latach 1960-1975*, Kraków 1979.
- García-Santamaría J.V., *The crisis of investigative Journalism in Spain. The journalism practice in the Spainair accident*, „Revista Latina de Comunicación Social” 65 (2010).
- Głowacki M., *Dziennikarze polscy w świetle studiów porównawczych systemów odpowiedzialności mediów w Europie*, „Studia Medioznawcze” 52 (2013) nr 1.
- Goban-Klas T., *Wartki nurt mediów. Ku nowym formom społecznego życia informacji*, Kraków 2011.
- Harcup T., *The Ethical Journalist*, SAGE Publications, London Thousand Oaks New Delhi 2007.
- Hallin D.C., Mancini P., *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, tłum. M. Lorek, Kraków 2007.
- Howiecki M., *Pilnowanie strażników. Etyka dziennikarska w praktyce*, Warszawa 2012.
- Inny słownik języka polskiego P-Ż*, red. M. Bańko, Warszawa 2000.
- Jaskiernia A., *Media masowe w demokratycznych procesach wyborczych. Standardy europejskie i uwarunkowania ich realizacji*, Warszawa 2008.
- Jaskiernia A., *Publiczne media elektroniczne w Europie*, Warszawa 2006.
- Kuś M., *System medialny Hiszpanii*, [w:] *Media masowe na świecie. Modele systemów medialnych i ich dynamika rozwojowa*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 2007.
- Michalski B., *Podstawowe problemy prawa prasowego*, Warszawa 1998.
- Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Warszawa 2003.

- Ossowska M., *Podstawy nauki o moralności*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1994.
- Sajna R., *Telewizja w Hiszpanii – tendencje ogólne i wymagania rynku*, „Studia Medioznawcze” 2005, nr 4.
- Słownik języka polskiego*, red. E. Polański, T. Nowak, M. Szopa, Katowice 2004.
- Sobczak J., *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Sobczak J., *Prawo prasowe. Podręcznik Akademicki*, Warszawa 2000.
- Školkay A., *Research on Mass Media in Central/Eastern Europe and Southern Europe in Comparative Analysis*, [w:] *Comparing Media Systems in Central Europe. between Commercialization and Politicization*, red. B. Dobek-Ostrowska, M. Głowacki, Wrocław 2008.
- Williams K., *Media w Europie*, tłum. A. Piwnicka, Warszawa 2008.
- Wyka A.W., *In Search of the East Central European Media Model – The Italianization Model? A Comparative Perspective in the East Central European and South European Media Systems*, [w:] *Comparing Media Systems in Central Europe. between Commercialization and Politicization*, red. B. Dobek-Ostrowska, M. Głowacki, Wrocław 2008.

SELECTED ASPECTS OF JOURNALISTIC RELIABILITY IN POLAND AND SPAIN – COMPARATIVE PERSPECTIVE

SUMMARY

The article presents a comparative analysis of selected aspects of journalistic reliability in two different social systems Poland and Spain.

At the beginning the author analyses an ethical virtue of reliability and a concept of journalistic reliability which is one of the most important standards of media deontology.

Afterwards, the author presents two different contexts of journalistic work both in Polish and Spanish media. He indicates specific features of Polish and Spanish journalists and the current affairs of media. The key concept of the text is the comparative analysis of the selected factors that shows the level of journalistic reliability.

The data about the sources of information in the media materials which present the image of European Union give the conclusions about different level of journalistic reliability in Poland and Spain.

KEY WORDS: journalistic reliability, media ethics, Polish journalists, Spanish journalists, comparative analysis